

Міністерство освіти і науки України

НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОЛОГО-НАТУРАЛІСТИЧНИЙ ЦЕНТР УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ

04074. Київ, Вишгородська, 19

Тел. 430-02-60, 430-43-90

e-mail: nenc@nenc.gov.ua

«6» вересня 2016 р.

Методичні рекомендації з питань організації навчально-виховного процесу в позашкільних навчальних закладах еколого-натуралістичного напрямку у 2016/2017 навчальному році

Позашкільна освіта є складовою системи безперервної освіти, що спрямована на розвиток здібностей, обдаровань вихованців, учнів і слухачів, задоволення їхніх інтересів, духовних запитів і потреб у професійному визначенні, виховання громадянина-патріота, здатного обстоювати національно-державницькі інтереси у глобалізованому світі.

Провідною функцією системи позашкільної освіти дітей та молоді є реалізація навчальних програм та освітніх послуг з метою задоволення освітніх потреб громадян, суспільства, держави. Базовими принципами, на основі яких розробляється зміст позашкільної еколого-біологічної освіти, є:

- 1) принцип науковості і фундаментальності, який забезпечує пізнавальне ставлення до довкілля;
- 2) аксіологічний і гуманістичний принципи, які формують моральне та естетичне ставлення до навколишнього середовища скеровують становлення системи цінностей у вихованців, учнів, слухачів;
- 3) діяльнісний принцип, який формує пізнавальні і практичні уміння, розвиває волюві і творчі якості вихованців.

Основними завданнями на 2016/2017 н.р. залишається забезпечення безперервності і наступності еколого-біологічної освіти, створення умов для виявлення, розвитку творчих здібностей дітей та молоді в процесі пізнавально-творчої діяльності в гуртках, інших творчих об'єднаннях.

Навчальний процес протягом нового навчального року буде здійснюватися за навчальними програмами, розробленими на основі Типових навчальних планів для організації навчально-виховного процесу в позашкільних навчальних закладах системи Міністерства освіти і науки України, затверджених наказом Міністерства освіти і науки України від 22.07.2008 № 676:

[Навчальна програма з позашкільної освіти еколого-натуралістичного напрямку: еколого-біологічний профіль „Природа рідного краю”](#) (Рекомендовано Міністерством освіти і науки України (лист Міністерства освіти і науки України від 11.11.2015 № 1/11-16378);

[Навчальні програми з позашкільної освіти еколого-натуралістичного напрямку. Природнича школа учнівської молоді: секція](#)

«Біологія» (Рекомендовано Міністерством освіти і науки України (лист Міністерства освіти і науки України від 11.11.2015 № 1/11-16376);

Навчальні програми з позашкільної освіти еколого-натуралістичного напрямку: еколого-біологічний профіль (Рекомендовано Міністерством освіти і науки України (лист Міністерства освіти і науки України від 15.09.2014 № 1/11-14729);

Навчальні програми з позашкільної освіти еколого-натуралістичного напрямку: еколого-біологічний профіль (Рекомендовано Міністерством освіти і науки України (Лист Міністерства освіти і науки України № 1|11-10901 від 04.07.2013 р.);

Збірник навчальних програм роботи творчих учнівських об'єднань та факультативів еколого-натуралістичного напрямку /Схвалено для використання у загальноосвітніх навчальних закладах комісією з біології, екології та природознавства Науково-методичною радою з питань освіти Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України (протокол №3 від 23.10.2012);

та навчальними програмами, що затверджені місцевими органами виконавчої влади.

Координацію діяльності позашкільних навчальних закладів з організації навчально-виховного процесу, організаційно-масових заходів з еколого-натуралістичного напрямку позашкільної освіти здійснюють Національний еколого-натуралістичний центр учнівської молоді (<http://nenc.gov.ua>), обласні, міські, районні центри еколого-натуралістичної творчості (станції юних натуралістів).

Біологічний профіль

Біологічні дисципліни є невід'ємною складовою допрофільної підготовки та профільного навчання майбутніх екологів, зоологів, фахівців у сфері агропромислового комплексу, оскільки вирішують завдання органічного поєднання дисциплін біологічного спрямування, охорони навколишнього природного середовища та збалансованого природокористування в єдину цілісну систему знань.

Зміст біологічних дисциплін концентрує змістовно-логічне ядро наукової інформації, що становить провідний компонент допрофесійної компетентності вихованців позашкільних навчальних закладів.

Біологічні знання реалізують завдання екологічної освіти на теоретичному рівні, розкривають суспільну значущість екологічного матеріалу, сприяють розвитку екологічного мислення, збагачують мотиваційну сферу природоохоронної діяльності гуманістичними, патріотичними, екологічними, естетичними та пізнавальними мотивами.

У 2016/2017 навчальному році заняття у гуртках та творчих учнівських об'єднаннях біологічного профілю позашкільних навчальних закладів проводитимуться за навчальними програмами, які мають гриф МОН України, зокрема: Навчальні програми з позашкільної освіти еколого-натуралістичного

напряму: еколого-біологічний профіль (Рекомендовано Міністерством освіти і науки України, лист МОН України від 04.07.2013р. №1/11-10901), а також за навчальними програмами, що затверджені місцевими органами виконавчої влади.

Автономія керівника гуртка має бути забезпечена вільним вибором форм організації навчально-виховного процесу, способів навчальної взаємодії, методів, прийомів і засобів реалізації змісту освіти. Педагоги можуть самостійно обирати послідовність розкриття навчального матеріалу в межах окремої теми, але так, щоб не порушувалась логіка його викладу.

Основна концептуальна ідея будь-якої навчальної програми біологічного напряму базується на реалізації функціонального підходу до розкриття знань про тваринний, рослинний світ або людину. Вивчення функції, а потім – будови, сприяє формуванню знань про біологічний організм як цілісну систему, створює проблемну ситуацію та потребу в її розв'язуванні (встановлення причинно-наслідкових зв'язків). Тому рекомендується більше уваги приділяти вивченню процесів життєдіяльності, притаманних живим організмам, щоб показати системність їх організації, функціонування в умовах природного або соціального середовища.

При вивченні тем валеологічного змісту слід зорієнтувати підлітків на здоровий спосіб життя, забезпечити їх базову валеологічну підготовку. Результатом навчання має бути розвиток здоров'язбережувальних компетентностей вихованців, протистояння негативному психологічному впливові, подолання емоцій та стресу, усвідомлення вихованцями необхідності відповідати за своє життя і здоров'я.

В гуртках та творчих учнівських об'єднаннях «Біологія людини», «Юні фізіологи тварин», «Основи біології» обов'язковим є дотримання принципів єдності будови і функції та послідовності при формуванні анатомічних та фізіологічних знань у темах всього курсу. Варто зазначити, що рівень і глибина засвоєння фізіологічних та анатомічних понять мають відповідати віковим можливостям вихованців, не переобтяжувати надмірною інформацією і тим самим не знижувати інтерес до пізнання біологічних дисциплін.

Як відомо, біологічний експеримент, як органічна складова методичної системи навчання біологічних дисциплін, забезпечує формування у вихованців необхідних практичних умінь, дослідницьких навичок та особистісного досвіду експериментальної діяльності, завдяки яким вони стають спроможними у межах набутих знань розв'язувати пізнавальні завдання засобами біологічного експерименту. У гуртках «Екологічна біохімія», «Основи експериментальної мікробіології», «Основи фізіології рослин», «Основи біохімії», «Основи цитології» тощо він реалізується у формі експерименту, лабораторних робіт, екологічного практикуму, дослідницьких навчальних проектів, домашніх дослідів і спостережень тощо

Зміст навчальних програм «Юні зоологи» та «Юні орнітологи» має акцентоване екологічне та еволюційне спрямування, містить новітні наукові дані. Робота за цими програмами сприятиме виробленню природозберігальних моделей поведінки, оволодінню принципами біоетики.

Навчальна програма гуртка «Юні акваріумісти» спрямована на всебічне вивчення водних організмів та їхніх зв'язків із середовищем існування. Сучасний акваріум – це складна штучна екосистема, що дає можливість

ознайомити вихованців із кругообігом речовин у природі, допомагає поглибити знання з ботаніки, зоології, генетики, сприяє формуванню естетичних почуттів та екологічного мислення.

Викладання біологічних дисциплін без використання сучасних форм і методів, педагогічних технологій зменшує ефект зацікавленості підлітків у здобутті позашкільної освіти. Проектування процесу навчання з урахуванням конкретної навчальної мети забезпечать успіх у засвоєнні вихованцями знань та формуванні у них умінь і навичок. Педагогічний досвід акцентує увагу на використанні у навчально-виховному процесі різноманітних творчих методів: конкурсів, майстер-класів, практичних занять, захистів проектів, в рамках поширення особистого досвіду роботи.

Спостерігається інтенсифікація використання різноманітних прийомів та засобів навчання, творчий підхід до підручника, при якому доцільне застосування ІКТ.

Формами контролю за результативністю навчання є тестування, захист проектів, портфоліо, участь у творчих конкурсах тощо. Тестові завдання дозволяють педагогу динамічно визначити рівень засвоєння дітьми теоретичного матеріалу й умінь його застосовувати на практиці. Тести активізують пізнавальну діяльність молодих людей, сприяють розвитку в них умінь концентруватися, робити правильний вибір.

Розвивати пізнавальний інтерес у молоді слід через самостійну роботу з різними джерелами інформації: науково-популярною літературою, відеоматеріалами, ресурсами Інтернету тощо. Матеріали для підготовки занять гуртків широко висвітлюються на сторінках педагогічної методичної преси видавництв «Педагогічна преса», «Шкільний світ», «Освіта», видавництва «Основа» тощо.

З метою поглибленого вивчення біології поряд з традиційними гуртками організована робота творчих учнівських об'єднань: «Університет юного біохіміка», наукове товариство учнів «Ерудит», Позашкільний природничий ліцей, Природнича школа учнівської молоді.

«Університет юних біохіміків» створено на базі Інституту біохімії ім. О.В. Палладіна та юнацької секції Українського біохімічного товариства. У програмі роботи Університету: цикл лекцій "Передові рубежі біології", практикуми на базі лабораторій Інституту біохімії, семінари за участю провідних спеціалістів у галузях біохімії, молекулярної біології, нанотехнологій.

Природнича школа учнівської молоді (ПШУМ) створена з метою залучення учнівської молоді з усіх регіонів України до поглибленого вивчення природничих наук, підготовки до виконання власних науково-дослідницьких робіт, задоволення потреб учнів у професійному самовизначенні та творчій самореалізації.

Навчання в ПШУМ здійснюється в наукових відділеннях за такими напрямками:

- природничий (із секціями біології, екології, хімії, біоінформатики);
- аграрний (із секціями агрономії, садівництва, лісознавства, бджільництва, кінології, ветеринарії);
- декоративно-прикладний (із секціями народних ремесел, флористики та фітодизайну);
- людинознавчим (із секціями психології, соціології, медицини);

- наукових стажувань (секціями ботаніки, зоології, біохімії, гідробіології, молекулярної біології).

Під час кожної сесії ПШУМ проводяться лекційні, практичні та лабораторні заняття, тренінги із підготовки до зовнішнього незалежного оцінювання, консультації з підготовки науково-дослідницьких робіт, навчальні екскурсії до науково-дослідницьких установ, вищих навчальних закладів, культурно-просвітницьких закладів.

З 2012 році в структурі ПШУМ на базі Центру молекулярних і клітинних досліджень Національного університету «Києво-Могилянська академія» почала діяти «Шкільна аспірантура» із спеціальності «Лабораторна діагностика біологічних систем».

Заняття в Природничій школі проводять викладачі вищих навчальних закладів: Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова, Національного університету «Києво-Могилянська академія», Національного університету біоресурсів і природокористування, а також педагогічні працівники Національного еколого-натуралістичного центру.

Методичними принципами освітньої діяльності ПШУМ є: систематизація базових знань, усвідомлення сутності наукових методів пізнання реальності, логічний аналіз навчальної інформації, ознайомлення із сучасними науковими гіпотезами і теоріями.

Природнича школа вирішує такі основні завдання:

- 6.1. поглиблення базової освіти з природничих дисциплін; підготовка до зовнішнього незалежного оцінювання з профільних дисциплін;
- 6.2. підготовка до участі в предметних олімпіадах, конкурсах-захистах науково-дослідницьких робіт учнів – членів Малої академії наук України, міжнародних науково – освітніх конкурсах і проектах.

З метою різнобічної підготовки майбутніх фахівців розроблено спецкурси: англійська мова для біологів, основи логіки, основи латинської мови, методика проведення наукових досліджень.

Протягом кожної сесії ПШУМ проводяться:

- лекційні та практичні заняття;
- тренінг із підготовки до зовнішнього незалежного оцінювання;
- психологічне тестування та індивідуальні консультації позашкільного психолога;
- консультації з виконання учнівських пошукових і науково-дослідницьких робіт;
- навчальні екскурсії до установ Національної академії наук України, до вищих навчальних закладів, музеїв, на виставки;
- зустрічі з відомими людьми: вченими, політиками, письменниками, педагогами.

ПШУМ здійснює навчально-виховний процес за дворічними програмами із заочною формою навчання. Очні сесії проводяться двічі протягом навчального року: восени та навесні. Випускникам, які після завершення навчання успішно склали кваліфікаційні іспити, видається документ про позашкільну освіту.

На секції «Біологія» проводяться заняття із біології рослин, тварин, людини, загальної біології. Організовано практикуми на базі Навчально-

наукового центру «Інститут біології» Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

На секції «Екологія» проводяться заняття із трьох напрямів сучасної екології. В розділі «Загальна екологія» розглядаються фундаментальні проблеми структурно-функціональної організації екосистем. В розділі «Спеціальна екологія» розглядаються закономірності функціонування конкретних екосистем або особливості пристосування популяцій різних видів організмів до умов навколишнього середовища. В розділі «Прикладна екологія» розглядаються практичні аспекти дії різноманітних чинників довкілля на екосистеми.

На секції «Хімія» проводяться заняття з неорганічної, органічної, аналітичної та фізичної хімії. Проводяться практикуми на базі хімічного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

На секції «Психологія» проводяться заняття з різних аспектів сучасної психології. Навчальна програма включає основи фундаментальної психології, що виявляє факти, механізми і закони психічної діяльності, прикладної психології, що вивчає психічні явища в природних умовах та практичної психології, що займається прагматичним застосуванням психологічних знань.

На секції «Біоінформатика» проводяться заняття з теорії обчислювальних систем, програмного забезпечення, прикладних напрямів інформатики. Важливим розділом навчальної програми є «природничо-суспільна інформатика», що вивчає особливості процесів обробки інформації у вищій нервовій системі організмів та в суспільних системах.

На секції «Лісознавство» проводяться заняття із вивчення біологічних особливостей деревних порід, із заповідної справи, географії та захисту лісів, рекреаційного лісівництва, дендрології.

На секції «Флористика та фітодизайн» проводяться заняття із техніки створення композицій та оформлення інтер'єру засобами фітодизайну, створення флористичних робіт з різноманітних природних матеріалів. Випускники секції щороку влаштовують виставки власних творчих робіт.

На секції «Садівництво» проводяться лекції та практикуми з ампелографії (дисципліни, що вивчає сорти винограду), та помології (науки про плодове та ягідні рослини).

На секції «Кінологія» проводяться заняття з історії походження собак, виведення нових порід, вивчаються теоретичні та практичні основи дресирування.

На секції «Бджільництво» проводяться заняття із морфології, фізіології та екології бджіл, вивчаються лікувальні властивості продуктів бджолиного походження.

Позашкільний природничий ліцей об'єднує інтелектуально обдарованих учнів 10–11 класів Києва і Київської області. Пріоритетна мета Ліцею – надання поглибленої природничої освіти, підготовка до участі у предметних олімпіадах, конкурсах Малої академії наук, створення оптимальних умов для всебічного розвитку особистості.

Учні Ліцею досягли вагомих успіхів на всеукраїнських та міжнародних інтелектуальних учнівських конкурсах. Призерами міжнародних біологічних олімпіад стали: Світлана Махлинець (2003 рік), Анастасія Каменська (2006 рік), Дарія Бова (2007 рік), Олександр Кобилінський (2007 рік), Катерина Забава (2015 рік), Арсеній Гордейчик (2015 рік).

Наукове товариство учнів «Ерудит» – це творче об'єднання учнів 9–11 класів, які виявляють стійкий інтерес до наукового пошуку, прагнуть підвищення особистого академічного та загальнокультурного рівня. Робота НТУ «Ерудит» проводиться у двох відділеннях. Відділення хімії та біології об'єднує секції біології людини, загальної біології, ботаніки та зоології, психології, хімії, медицини. Відділення екології та аграрних наук об'єднує секції лісознавства, фундаментальної екології, охорони довкілля та раціонального природокористування, селекції та генетики, агрономії, ветеринарії та зоотехнії.

Впровадження інноваційних форм роботи з інтелектуально обдарованими учнями на базі позашкільних навчальних закладів еколого-натуралістичного профілю, всебічна інтеграція цих форм у загальнодержавний освітній простір є стратегічним напрямом розвитку позашкільної природничої освіти в Україні.

Екологічний профіль

Екологічна освіта є фундаментом освіти сталого (збалансованого) розвитку. Така освіта націлена на набуття знань і навичок, які сприяють формуванню сучасного екологічно свідомого суспільства, формуванню нових позицій, цінностей, світогляду людини, сприяють бажаному економічно життєздатному та екологічно збалансованому розвитку.

Екологічна освіта в інтересах сталого розвитку – *надпредметний напрям модернізації позашкільної еколого-біологічної освіти*, спрямований на вирішення сучасних соціально-екологічних проблем. Мета освіти в інтересах збалансованого розвитку – навчання вихованців управлінню якістю життя, усвідомлення об'єктивно існуючих екологічних можливостей і обмежень економічного розвитку та необхідності адаптації до них. Завдання екологічної освіти в інтересах збалансованого розвитку: формування надпредметних знань, умінь, навичок, способів діяльності (ключових освітніх компетентностей) на основі розуміння основних законів екології і концепції сталого розвитку, розвитку усвідомленої мотивації для навчально-дослідницької і соціально-значущої діяльності, спрямованої на покращення стану довкілля і підвищення якості життя.

Модернізація методичної системи викладання екології в позашкільному навчальному закладі має відбуватися на засадах *особистісно зорієнтованого, діяльнісного і компетентнісного підходів*. Здійснення переходу до компетентнісної моделі навчання, перш за все, передбачає:

- принципово нове цілепокладання у педагогічному процесі;
- оновлення структури та змісту навчання екології;
- визначення та оцінювання результатів навчання через ключові та предметну компетентності вихованця;
- запровадження компетентнісно орієнтованих форм і методів навчання.

Екологічний профіль в роботі позашкільних навчальних закладів реалізується в гуртках та творчих учнівських об'єднаннях юних охоронців природи та юних екологів за відповідними навчальними програмами (Навчальні програми з позашкільної освіти еколого-натуралістичного напрямку: еколого-біологічний профіль /за заг. ред. д.п.н. В.В. Вербицького/. - К. «НЕНЦ», 2013. – 336 с.).

Ключові освітні компетентності, які формуються в процесі екологічної освіти в інтересах сталого розвитку (навчально-пізнавальна, комунікативна, інформаційна, загальнокультурна, соціальна, громадянська, особистісного росту і самовдосконалення, екологічна), сприяють вирішенню міждисциплінарного кола питань реальної дійсності. Екологічна компетентність є однією з ключових освітніх компетентностей і разом з тим їх інтегральною складовою. Таким чином, під *екологічною компетентністю* розуміють здатність системно застосовувати екологічні знання і вміння для самостійної і колективної діяльності при розв'язанні соціально-екологічних проблем у відповідності з ідеями сталого розвитку.

Тому при викладанні екології в сучасному позашкільному навчальному закладі необхідно посилити практичну спрямованість змісту екологічної освіти, акцентуючи увагу на проведенні дослідів, фенологічних спостережень, проведенні практичної природоохоронної роботи (догляді за зеленими насадженнями, прокладанні екологічних стежок, очищенні берегів річок від сміття, діяльності у складі «блакитних» і «зелених» патрулів, підгодовуванні птахів і тварин узимку, роботі в лісництвах і мисливських господарствах) тощо. Слід також відвести години на проведення екскурсій, походів, експедицій, метою яких є детальніше дослідження і вивчення рослинного і тваринного світу рідного краю, виявлення місцевих екологічних проблем. Значну увагу необхідно приділити моніторинговим дослідженням стану води, повітря, ґрунтів.

Одним із ефективних засобів формування екологічної компетентності є *проектна діяльність*. Робота над екологічними проектами передбачає інтегровану дослідницьку, творчу діяльність вихованців, учнів, слухачів, спрямовану на отримання самостійних результатів. Керівник гуртка здійснює управління такою діяльністю і спонукає до пошукової діяльності вихованців, допомагає у визначенні мети та завдань проекту, орієнтовних прийомів дослідницької діяльності та пошук інформації для розв'язання окремих навчально-пізнавальних задач. Форму подання проекту вихованець обирає самостійно. Він готує презентацію отриманих результатів і здійснює захист свого екологічного проекту. Захист екологічних проектів, обговорення й узагальнення отриманих результатів відбувається на заняттях гуртка, під час інтелектуальних змагань, творчих конкурсів.

Розв'язування творчих задач з екології – ще один дієвий засіб формування екологічних компетентностей вихованців. За вимогами компетентнісного підходу екологічні задачі мають бути наближені до реальних умов життєдіяльності людини, спонукати до використання екологічних знань у життєвих ситуаціях, щоб вихованці, розв'язуючи їх, могли застосовувати дослідницькі стратегії; демонструвати готовність застосовувати свої знання в нових ситуаціях; оцінювати свої дії і рішення тощо.

Упровадження компетентнісного підходу зумовлює переосмислення *технологій оцінювання навчальних досягнень вихованців*. Оцінна діяльність керівника гуртка, наразі трансформується з контролю й оцінювання предметних знань, умінь і навичок у бік оцінювання компетентностей – готовності і здатності вихованців застосовувати здобуті знання і сформовані навички у своїй практичній діяльності (допрофесійній, професійній, буденній). Форми оцінювання: участь у заходах екологічного змісту, екологічних проектах, творчих конкурсах тощо.

Матеріали для підготовки занять висвітлено на сторінках педагогічної методичної преси: у журналах, у науково-популярних журналах для дітей та юнацтва –«Паросток», «Країна знань» тощо.

Оскільки пріоритетним напрямом набуття необхідних компетентностей як вихованцем так і педагогом є уміння знайти потрібну інформацію, її опрацювати та зробити вірний висновок, використання мережних ресурсів є необхідним елементом сучасного заняття. Для підтримки напряму навчальних досліджень учнів створено окремий ресурс Національного еколого-натуралістичного центру Інститут позашкільної освіти <http://nenc.gov.ua>. Ресурс містить значну кількість методичних розробок, тематику і методику дослідницької роботи, лекцій та пропозицій для співпраці у плані допомоги по здійсненню досліджень у галузі екології, біології, аграрних наук.

У нагоді керівникам гуртків стануть також видання:

- Всеукраїнський екологічний форум «Екологічна освіта для сталого розвитку: проблеми, пошуки, інновації», 4 - 5 березня: [збірник тез / за заг. ред. д.п.н. В.В. Вербицького]. – Київ, «НЕНЦ», 2015. – 324 с.;
- [ЕКОЛОГІЯ В ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ. Навчально-методичний посібник.](#)

Переорієнтація змісту позашкільної освіти на цілі сталого розвитку передбачає пізнання вихованцями різних вікових категорій навколишнього середовища свого міста чи села, своєї малої батьківщини, проблем і перспектив свого біорегіону. На таких засадах має реалізовуватися *навчальна програма «Природа рідного краю»* для дітей 7-10 років. Мета програми – розширення, систематизація і поглиблення знань про природу рідного краю, перспективи використання місцевих ресурсів в інтересах краю і країни, розкритті закономірностей природних процесів і явищ, що відбуваються у регіоні; засвоєнні основ екологічних знань, перетворенні теоретичних знань у стійкі переконання, формуванні у вихованців активної життєвої позиції та морально-етичних правил поведінки в природному і соціальному оточенні.

Досягнення мети передбачає вирішення таких завдань:

- набуття досвіду навчально-пізнавальної природничої діяльності; розвиток дослідницьких умінь, спостережливості за явищами природи;
- виховання любові до рідної природи на основі пізнання її цінності;
- формування екологічно активної позиції, прагнення діяти для збереження довкілля і досягнення цілей сталого розвитку суспільства;
- формування практичних умінь поліпшення стану природного середовища своєї місцевості, оздоровлення довкілля, навичок екологічно доцільної поведінки.

Навчальна програма побудована за лінійно-концентричним принципом. Реалізація програми передбачає вивчення компонентів неживої і живої природи, роботу над екологічними, дослідницькими, творчими, інформаційними, прикладними проектами, проведення фенологічних спостережень, дослідницької роботи. У процесі проведення досліджень у вихованців має розвинутися спостережливість, формуватися уміння виявляти взаємозв'язки і залежності в природі та суспільстві, здатність їх пояснити і зафіксувати.

Зміст навчальної програми реалізується за допомогою таких методів навчання: аудіальних, візуальних, методів евристичного навчання (евристичного спостереження, прогнозування, образного бачення), методу проектів тощо та

форм: вікторин, екскурсій, практичних робіт на навчально-дослідних земельних ділянках тощо.

Формами контролю за результативністю навчання є участь вихованців у конкурсах, виставках змаганнях, екологічних акціях, захист екологічного проекту або формування портфоліо.

Сільськогосподарський профіль

Маючи найдавнішу історію, сільськогосподарський профіль і сьогодні залишається основним осередком юннатівської роботи, що проводиться в різноманітних гуртках, трудових об'єднаннях, учнівських виробничих бригадах, гуртках юних агрономів, рослинників, овочівників, агрохіміків, садівників, виноградарів, тваринників, генетиків-селекціонерів, тощо.

Стратегія збалансованого розвитку аграрного сектору економіки України передбачає поповнення галузі висококваліфікованими фахівцями. Сучасні аграрні об'єднання потребують компетентних працівників, які б здійснювали виробництво конкурентоздатної продукції. На сучасному етапі розвитку аграрна галузь, як і Україна в цілому, потребує цілісної системи освіти, яка б відповідала національним інтересам і світовим тенденціям розвитку, забезпечувала б підготовку фахівців, здатних втілювати їх у життя.

Важлива роль тут належить позашкільним навчальним закладам еколого-натуралістичного напрямку – традиційним центрам аграрного дослідництва учнівської молоді.

Зміст профільних творчих учнівських об'єднань сільськогосподарського напрямку в позашкільних навчальних закладах розкривається відповідно до навчальних програм, які удосконалюються, доповнюються в розрізі сучасних вимог, екологічної та економічної ситуації. В основу роботи кожного гуртка сільськогосподарського профілю покладено системність, науковий підхід, практичну та виробничу спрямованість.

При вивченні наукових основ сільського господарства керівники гуртків керуються фактами, напрацьованим досвідом та використовують закономірності природи, які мають важливе теоретичне і практичне значення і разом з тим доступні для розуміння вихованців, здійснюючи при цьому міжпредметні зв'язки з географією, природознавством, загальною біологією, ботанікою, зоологією, хімією.

З метою виховання у дітей стійкого інтересу до наукових основ сільського господарства керівники гуртків так будують заняття гуртка, щоб вихованці впевнилися у значній ролі науки, а також у тому, що вона відкриває широкі горизонти перед кожною з галузей сільськогосподарського виробництва відповідно до потреб і можливостей певного регіону.

Залежно від змісту програми педагоги застосовують різні методи занять (візуальні, аудіальні, кінестетичні і полімодальні) та форми організації занять (навчальні, виїзні, лабораторні, дослідницькі).

Формами контролю за результативністю навчання є підсумкові заняття, опитування, захист творчої роботи, участь у конкурсах, конференціях, зльотах, змаганнях, захист дослідницького проекту або формування порт-фоліо.

Базою для проведення навчальних та практичних занять, передбачених програмами, для формування умінь і навичок, організації дослідницької діяльності, продуктивної праці вихованців є навчально-дослідні ділянки загальноосвітніх та позашкільних навчальних закладів.

Навчальні заняття на ділянці підвищують якість знань з сільськогосподарської праці і біології, озброюють дітей першими економічними знаннями, які вони можуть отримати під час розрахунків норм висіву насіння, внесення добрив, запланованих урожаїв, затрат праці тощо.

Органічною складовою частиною навчально-виховного процесу у творчих учнівських об'єднаннях сільськогосподарського профілю є дослідницька робота. Сільськогосподарське дослідництво є одним із засобів виховання у підлітків любові та інтересу до праці і творчості, уміння самостійно вирішувати питання як практичного так і пізнавального характеру, сприяє професійній орієнтації вихованців. Темі дослідів мають бути актуальними, мати практичне, суспільно-корисне значення, пов'язані з конкретними завданнями.

Зміст навчальної програми *«Юні садівники»* спрямований на всебічне вивчення агроecosистеми саду. Працюючи за цією програмою, вихованці гуртків мають усвідомити, що стійкість агроценозу значною мірою залежить від її видового різноманіття і гармонізованого балансу між фіто- і зообіотою. Програма розкриває принципи екологічного садівництва, зокрема збереження і довгострокової ґрунтової родючості; поновлюваних ресурсів у місцевих системах садівництва; створення замкнутої системи для органічної субстанції та поживних речовин; запобігання забрудненню середовища в результаті аграрної діяльності; збереження біологічних циклів і генетичного різноманіття в екосистемі саду.

Передбачено також широке використання в навчальному процесі активних та інтерактивних форм проведення занять (ділових та рольових ігор, розгляд ситуацій, комп'ютерні) в поєднанні з дослідницькою роботою.

Особливу увагу слід приділяти проведенню практичних та лабораторних занять. Виконання практичних робіт допоможе вихованцям оволодіти агротехнікою вирощування плодкових культур, методами захисту рослин від шкідників та хвороб, технологіями розмноження тощо. До роботи гуртка юних садівників бажано залучати їхніх батьків - це сприятиме вирішенню питань трудового виховання та професійного самовизначення вихованців.

Слід також широко використовувати екскурсії до спеціалізованих господарств, науково-дослідних установ, на помологічні виставки для ознайомлення з методами інтенсивного господарювання, удосконаленими технологіями вирощування плодкових культур на основі використання досягнень науки й передового досвіду.

Формами контролю за результативністю навчання є підсумкові заняття, опитування, захист творчої роботи, участь у конкурсах, конференціях, зльотах, виставках, змаганнях, захист дослідницького проекту або формування портфоліо.

Програма гуртка може використовуватися під час проведення занять у групах індивідуального навчання, які організуються відповідно до Положення про порядок організації індивідуальної та групової роботи в позашкільних навчальних закладах, що затверджене наказом Міністерства освіти і науки України

від 11.08.2004 р. № 651 (із змінами, внесеними згідно з наказом Міністерства освіти і науки України № 1123 від 10.12.2008 р.).

Керівник гуртка в установленому порядку може вносити зміни до розподілу навчального часу на вивчення окремих тем програми, враховуючи рівень підготовки, вік, інтереси вихованців, стан матеріально-технічної бази закладу, в якому працюють гуртки.

Керівники гуртків сільськогосподарського профілю можуть послуговуватися виданнями:

5.1. Методика польових досліджень в агрономії: навч. посібник / В. Г. Дідора, Е. Р. Ермантраудт, О. Ф. Смаглій [та ін.]. - К. : Центр учбової л-ри, 2013. -263 с.;

5.2. МЕТОДИКА ПРОВЕДЕННЯ НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКОЇ РОБОТИ ІЗ СТАРШОКЛАСНИКАМИ (еколого-натуралістичний напрям). Збірка науково-методичних розробок;

5.3. З.СІЛЬСЬКЕ ГОСПОДАРСТВО В ПОЗАШКІЛЛІ Збірник методичних розробок щодо організації дослідницької роботи в закладах освіти за напрямом "Сільське господарство".

Допрофесійну підготовку в галузі лісознавства і лісівництва молодь може отримати, навчаючись в гуртку «Юні лісівники».

У змісті навчальної програми значну увагу приділено вивченню деревних і кущових порід регіональних лісових насаджень, особливостям вирощування садивного матеріалу цих порід. Розглядаються питання відновлення, збереження та охорони лісів.

Засвоєння теоретичного матеріалу має поєднуватися із практичними роботами, екскурсіями до лісу. Практичні завдання вихованці виконують у дендраріях, лісорозсадниках і лісових господарствах. Окремі практичні роботи можуть бути перенесені на літні місяці.

Робота гуртка, творчого учнівського об'єднання планується з урахуванням місцевих умов, а також рівня знань вихованців.

Програма передбачає проведення дослідницької роботи. Досліди, що виконуються вихованцями, повинні мати навчально-виховну, наукову та виробничу спрямованість, з урахуванням індивідуального підходу до окремого вихованця.

Результати дослідницької роботи юні лісівники оформляють у вигляді щоденників та наочних посібників (гербаріїв, колекцій, таблиць, схем тощо), які в подальшому можна використовувати на заняттях гуртка і уроках біології.

Протягом занять вихованці оволодівають знаннями з основ лісівництва, набувають навичок проведення агротехнічних заходів із закладання лісо-полезахисних насаджень, необхідних у степових районах для підвищення врожайності сільськогосподарських культур.

Основні форми і методи реалізації програми: на заняттях гуртка використовуються різноманітні методи навчання: пояснювально-демонстративні (розповідь, пояснення, бесіда, ілюстрація, дискусія та інші), репродуктивні, тренінгові, дискусійні, проблемно-пошукові дослідницькі тощо. Поряд із груповими, колективними формами роботи проводиться індивідуальна робота з вихованцями, зокрема, при підготовці змагань, конкурсів, виставок та інших масових заходів.

Формами контролю за результативністю навчання є підсумкові заняття, опитування, захист творчої роботи, участь у конкурсах, конференціях, зльотах та зборах, виставках, змаганнях, захист навчального проекту.

Рекомендована тематика дослідницької роботи гуртка «Юні лісівники»:

- Вивчення основних таксаційних характеристик лісових насаджень.
- Облік штучного поновлення основних лісових порід на вирубаних ділянках у районі учнівського лісництва.
- Вирощування лісових культур різних географічних зон країни з насіння. Облік видів птахів у лісництві.
- Пошук у лісі штучних гніздівель і визначення (за формою, строками, місцем і висотою розташування), які з них частіше заселяються птахами, з'ясувати якими.
- Інвентаризація і картування комплексів рудих лісових мурашок.
- Фенологічні спостереження за основними деревними породами в лісництві.
- Дослідження показників нектаропродуктивності медоносних рослин.
- Вплив органічних та мінеральних добрив на ріст і розвиток сіянців лісових порід.
- Вирощування саджанців лісових порід та кущів із здерев'янілих і зелених живців.
- Вивчення впливу часу заготівлі та садіння живців тополі, верби й інших лісових порід дерев та кущів на укорінення, ріст і розвиток саджанців. Вирощування сіянців деревних порід з насіння.
- Дослідження впливу 0,0012%-го розчину перманганату калію та інших стимуляторів росту на розвиток сіянців, дерев і кущів.
- Вплив глибини висівання насіння на появу сходів і ріст сіянців деревних і кущових порід.
- Визначення родючості, кислотності, глибини знаходження ґрунтових вод і вологості лісових ґрунтів за рослинами-індикаторами.
- Штучне розмноження їстівних грибів.

Керівники гуртків юних лісівників можуть скористатися також виданням: Всеукраїнська науково-практична конференція «Відтворимо ліси разом», 21 - 22 березня: [збірник тез / за заг. ред. д.п.н., професора В.В. Вербицького]. – Київ, «НЕНЦ», 2016. –164 с.

В сучасних умовах все більшої актуальності набуває тема інтеграції загальноосвітніх і позашкільних навчальних закладів, спрямованої на досягнення спільної мети – формування громадян нової генерації. Формами такої взаємодії, перевіреними практикою роботи Національного еколого-натуралістичного центру, а також регіональних еколого-натуралістичних центрів є:

- 5.4. залучення педагогів шкіл до роботи в позашкільних закладах (керівниками учнівських об'єднань, методистами, консультантами, а також в якості учасників конференцій, нарад, конкурсів);
- 5.5. залучення педагогів-позашкільників до роботи в загальноосвітніх школах (в якості інструкторів, лекторів, керівників гуртків);
- 5.6. створення учнівських об'єднань на базі спеціалізованих шкіл;

- 5.7. організація на базі загальноосвітніх шкіл філій позашкільних навчальних закладів;
- 5.8. підготовка та проведення масових просвітницьких заходів;
- 5.9. проведення літніх екологічних і краєзнавчих експедицій, організація таборів праці та відпочинку;
- 5.10. проведення спільної експериментально-методичної роботи в галузі педагогіки і педагогічної психології;
- 5.11. підготовка у співавторстві методичних, дидактичних, навчальних посібників;
- 5.12. проведення спільних семінарів, курсів з підготовки педагогів-вихователів, майстер-класів з підвищення педагогічної майстерності;
- 5.13. спільні суспільно корисні справи, спрямовані на поліпшення найближчого середовища (будинку, вулиці, району, міста) тощо.

Наразі пріоритетним напрямом взаємодії шкіл та позашкільних закладів є забезпечення процесу інтеграції виховних впливів на особистість, стимулювання розвитку суб'єктної позиції дитини в цьому процесі, а також створення оптимальних зв'язків у системі: "особистість – сім'я – школа – позашкільний заклад – суспільство".

Кожний позашкільний навчальний заклад має виховувати громадянина-патріота України, готового розбудувати країну на засадах сталого розвитку та раціонального природокористування. Центр еколого-натуралістичної творчості залишається головною інституцією, перед якою стоять завдання:

розроблення й активне функціонування системи виховної діяльності та методики, які забезпечують ефективність громадянського виховання вихованців, учнів, слухачів;

створення умов, що впливають на підвищення ефективності виховного процесу з формування громадянської спрямованості особистості;

розроблення та впровадження особистісно зорієнтованих технологій формування громадянської спрямованості молоді.

У сучасному позашкільному навчальному закладі поширена практика створення і функціонування різноманітних громадських структур: органи юннатівського самоврядування, дитячий екологічний парламент, тимчасові об'єднання для підготовки і проведення суспільно корисних заходів тощо. Найперспективнішим є функціонування в центрах еколого-натуралістичної творчості екологічних громадських організацій (зі статутом, програмами діяльності, фіксованим членством тощо) як органічної складової соціально-виховної роботи закладу. Роль і місце такої організації в центрі, її авторитет серед вихованців, педагогів, батьків - важливі показники ефективності і результативності виховної системи позашкільного закладу. Створення громадської організації у центрі еколого-натуралістичної творчості є основою конструктивного спілкування, соціальної інтеграції, творчого розвитку вихованців, учнів, слухачів. Саме такі добровільні співтовариства часто є генераторами нових ідей, реалізація яких може стати початковим етапом оформлення виховної системи або імпульсом до її розвитку.

Отже, найкращий спосіб пізнання демократії це набуття власного досвіду. Здобуття вихованцями навичок відстоювання власної громадянської позиції, програвання моделі соціально-екологічної взаємодії, набуття досвіду дискусій, особистої участі в соціально-вагомій діяльності, взаємодії з

соціальними інституціями, державними закладами та громадськими екологічними організаціями, перші кроки по формуванню моделі громадянського суспільства на рівні гуртка, творчого учнівського об'єднання, закладу - найбільш цінний практичний результат соціально-педагогічної технології, який є основою формування громадянської відповідальності в суспільстві.

Перспективним напрямом діяльності позашкільних навчальних закладів еколого-натуралістичного напрямку є соціальне партнерство з навчальними закладами інших типів, а також з науково-дослідними установами, соціально орієнтованим бізнесом. Цього року спільно з фахівцями компанії «Сингента» започатковано довгостроковий дослідницький проект з вирощування сучасних гібридів овочевих культур. Цей проект здійснюється у рамках програми запровадження STEM-освіти з агробіологічного профілю та є однією з освітніх ініціатив компанії щодо реалізації підписаного у березні Українського пакту заради молоді, організатором якого виступив Центр «Розвиток КСВ».

У форматі «STEM-освіта» продовжується реалізація наукового проекту за напрямками: «Енергоефективність та енергозбереження», «Енергоаудит будівлі навчального закладу (енергетичне обстеження будівлі)» та «Агробіологічний експеримент (дослідження рослин та ґрунту в польових умовах)». Інноваційні форми експериментально-дослідницької діяльності пов'язані з вирішенням питань впровадження енергозберігаючих технологій у побуті та навчальних закладах. Ці та інші дослідницькі проекти будуть презентовані на віртуальному ярмарку науково-дослідницьких проектів ICAR (Invent, Create and Research).

У новому навчальному році спільно з Торговельною мережею «Фокстрот. Техніка для дому» Національний еколого-натуралістичний центр продовжує проведення Всеукраїнського конкурсу для учнівської молоді «ЕКОклас». Метою заходу є підвищення рівня еколого-просвітницької та природоохоронної діяльності учнівських колективів загальноосвітніх і позашкільних навчальних закладів, формування екологічної культури.

На підтримку обдарованих дітей і молоді, які займаються практичною та експериментально-дослідницькою роботою, у тому числі в аграрній галузі, Міністерством освіти і науки України, Міністерством соціальної політики України, Національним еколого-натуралістичним центром учнівської молоді, державним підприємством "Український дитячий центр "Молода гвардія" започатковано Всеукраїнський форум учнівських трудових об'єднань.

Національний еколого-натуралістичний центр також є координатором конкурсів: Всеукраїнського конкурсу винахідницьких і раціоналізаторських проектів еколого-натуралістичного напрямку, Всеукраїнського конкурсу "Юний селекціонер і генетик", Всеукраїнського конкурсу досягнень юних зоологів і тваринників, Всеукраїнського чемпіонату з інформаційних технологій «Екософт- 2017», Всеукраїнського форуму учнівської та студентської молоді "Дотик природи" тощо. Демонстрацією юннатівських досягнень має стати Всеукраїнська виставка творчості юних натуралістів України.

У новому навчальному році варто зосередити зусилля на удосконаленні інтерактивного освітнього простору, що створює додаткові можливості для навчання юним екологам, біологам, дітям, які цікавляться аграрним дослідництвом. Напрацьований досвід проведення заходів з використанням сучасних комп'ютерних технологій, зокрема: Всеукраїнського турніру юних

натуралістів, Інтернет-олімпіади «Крок до знань». Учасники олімпіади «Крок до знань» мають змогу представити власні наукові проекти у формі web-сторінок в режимі on-line на сайті олімпіади. Наразі, відкриття електронного ресурсу навчально-інформаційного призначення «Е-школа», запропонованого ТОВ «Київське енергетичне Агентство». Електронний ресурс «Е-школа» спрямований на впровадження нових форм соціальної взаємодії педагогів, вихованців та їхніх батьків на основі оперативного доступу до практично усіх даних, що можуть бути корисними для усіх учасників навчального процесу. Окрім загальної інформації про навчальний процес, ресурс «Е-школа» містить важливі елементи інтерактивного навчання, що стимулюють дітей до самостійної роботи.

З метою інтеграції національної освіти в європейський та світовий освітній простір Національний еколого-натуралістичний центр продовжує розвивати міжнародну співпрацю. На національному рівні це буде здійснюватися через участь юннатів України у фіналах міжнародних конкурсів: міжнародному конкурсі науково-технічної творчості школярів «Intel ISEF 2017», міжнародному конкурсі молодіжних проектів з енергоефективності «Енергія і середовище», Міжнародній Олімпіаді Проектів I-SWEEP, міжнародному конкурсі INFORMATIX, міжнародному конкурсі INESPO, конкурсі винахідників «Leonardo Da Vinci», олімпіаді екологічних проектів INEPOEuroasia, щорічній Білоруській конференції учнів, Білоруському конкурсі науково-біологічних робіт учнів загальноосвітніх і позашкільних навчальних закладів, Міжнародному Фестивалі молодих науковців E(x)plory, Міжнародному Форумі IFSES 2016 (International Forum for Science and Engineering Students) тощо.

У рамках міжнародної науково-освітньої програми GLOBE продовжується Всеукраїнська учнівська фенологічна кампанія «Вишнева Україна» -- унікальна акція, яка проводиться з метою залучення учнів до вивчення вегетаційних циклів вишні звичайної (*Prunus cerasus*) та вишні повстистої (*Prunus tomentosa*), а також заохочення учасників до дослідження навколишнього середовища. Заплановано також Всеукраїнські GLOBE Ігри 2017.

Проведення Всеукраїнських організаційно-масових заходів доповнюється заходами патріотичного спрямування відповідно до еколого-натуралістичного напрямку позашкільної освіти:

- ◆ Всеукраїнський фестиваль «Україна - сад»;
- ◆ Всеукраїнський конкурс з квітництва і ландшафтного дизайну «Квітуха Україна»;
- ◆ Всеукраїнський фестиваль «Українська паляниця»;
- ◆ Всеукраїнський юнацький фестиваль «В об'єктиві натураліста»;
- ◆ Всеукраїнський заочний конкурс робіт юних фотоаматорів «Моя країна – Україно!»;
- ◆ Всеукраїнська дитячо-юнацька еколого-патріотична гра «Паросток».

Детальна інформація про проведення творчих конкурсів та інтелектуальних змагань розміщена на сайті Національного еколого-натуралістичного центру учнівської молоді (<http://nenc.gov.ua>).

Таким чином, позашкільні навчальні заклади еколого-натуралістичного напрямку зосереджують зусилля на організації такого типу навчально-виховного

процесу, що орієнтується на створення готовності особистості до швидко зростаючих змін у суспільстві, готовності до життя в умовах системних змін, здатності до встановлення партнерських відносин, формування і розвитку інтелектуальної, соціально компетентної особистості, здатної до творчості.

НАВЧАЛЬНЕ ЗАНЯТТЯ В ЗАКЛАДІ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Методичні поради

Вступ

Дані методичні поради допоможуть педагогам позашкільної освіти систематизувати види і типи навчальних занять; класифікувати заняття в залежності від їх цілей, визначити їх структуру; побудувати модель навчального заняття, визначити завдання, зміст і прогнозований результат кожного етапу заняття.

Навчальне заняття - основний елемент освітнього процесу. В системі позашкільної освіти істотно змінюється форма його організації. Головне - не повідомлення знань, а виявлення досвіду дітей, включення їх до співпраці, активний пошук знань і спілкування.

Педагоги позашкільної освіти часто зазнають труднощів у моделюванні навчального заняття, визначенні його типу, етапів, завдань, змісту кожного етапу, самоаналізі діяльності.

Знання видів і особливостей навчальних занять допоможе сформувати потребу і вміння правильно моделювати заняття, удосконалювати свої конструктивні, методичні знання, вміння і навички.

Методичні засади побудови навчального заняття в системі позашкільної освіти

Освітній процес в системі позашкільної освіти є спеціально організованою діяльністю педагогів і учнів, яка спрямована на вирішення завдань навчання, виховання, розвитку особистості.

Процес навчання в позашкільній освіті має менш формалізований характер у порівнянні із загальноосвітньою школою, не має жорстких рамок.

Індивідуалізація навчання в системі позашкільної освіти здійснюється з боку самої дитини, яка самостійно здійснює вибір цікавого для себе виду діяльності. Змінюється і позиція педагога: він виступає не тільки як носій знань, а й як помічник у становленні особистості того, хто навчається.

Для системи позашкільної освіти характерним є реалізація основ педагогіки розвитку особистості того, хто навчається, тому на перший план висуваються завдання з розвитку реальних творчих здібностей дітей та завдання морального, емоційного впливу.

Виконуючи функцію консультанта, педагог позашкільної освіти найчастіше здійснює на дітей сильний особистісний вплив. Звідси - підвищені вимоги до його особистісних якостей.

Освітній процес, організований в системі позашкільної освіти, повинен відповідати наступним вимогам:

- мати розвиваючий характер, тобто повинен бути спрямований на розвиток у дітей природних задатків і інтересів;
- бути різноманітним як за формою (групові та індивідуальні, теоретичні та практичні, виконавські та творчі заняття), так і за змістом;
- ґрунтуватися на різноманітті додаткових освітніх програм - модифікованих, авторських, адаптованих, всі вони повинні проходити психолого-педагогічну експертизу до включення в освітній процес і психолого-педагогічний моніторинг в ході їх реалізації, щоб не зашкодити фізичному і психічному здоров'ю учнів;
- базуватися на розвиваючих методах навчання дітей;
- для педагога позашкільної освіти вже недостатньо знання лише тієї предметної області, яку він викладає, він повинен володіти психолого-педагогічними знаннями;
- використовувати діагностику інтересів і мотивації дітей з тим, щоб забезпечити таке різноманіття видів діяльності і форм їх здійснення, яке дозволило б різним дітям з різними інтересами і проблемами знайти для себе заняття до душі;
- ґрунтуватися на соціальному замовленні суспільства;
- відображати регіональні особливості і традиції.

Освітній процес здійснюється через навчальне заняття.

Навчальне заняття - це:

- модель діяльності педагога і дитячого колективу;
- обмежена часовими рамками форма організації навчального процесу, що передбачає не тільки передачу знань, умінь і навичок дітям з конкретного предмету і засвоєння ними навчального матеріалу, але перш за все розвиток;
- час, протягом якого учні під керівництвом педагога займаються навчальною, виховною діяльністю, забезпечують своє дозвілля.

При розробці заняття педагог позашкільної освіти уважно вивчає:

- навчально-тематичний план реалізованої освітньої програми;
- погоджує певний розділ і тему розділу зі змістом програми;
- визначає взаємозв'язок змісту занять з попередніми і наступними;
- визначає тип і структуру заняття;
- визначає його тему, цілі, завдання.

У навчальному занятті представлені всі елементи освітнього процесу: цілі, зміст, засоби, методи, організація. Якість навчального заняття залежить від правильності визначення кожного з цих компонентів і їх раціонального поєднання. Однак головна вимога до навчального заняття - це досягнення мети, поставленої педагогом і прийнятої тими, хто навчається.

Залежно від цілей заняття можна виділити наступні види навчальних занять:

- власне навчальні;
- загальнорозвивальні;
- виховні.

Власне навчальні заняття мають на меті суто навчальні цілі: навчання чомусь, оволодіння дітьми конкретними знаннями і вміннями з предмету, що викладається. Це навчальні заняття:

- з передачі знань;

- з осмислення знань і їх закріплення;
- з закріплення знань;
- з формування умінь і застосування знань на практиці;
- тренувальні навчальні заняття (відпрацювання умінь і навичок);
- з узагальнення та систематизації знань.

Загальнорозвивальні заняття ставлять цілі формування і розвитку певних особистісних якостей дитини. До таких занять можна віднести заняття-диспут, екскурсію, заняття-вікторину, різні колективні творчі вправи.

Виховні заняття мають на меті формування позитивного психологічного клімату в дитячому колективі, залучення дітей до моральних і культурних цінностей. Наприклад, традиційні свята: «Посвята в гуртківці», «Дні іменинників», «Конкурси майстерності» тощо. Ці заняття теж припускають навчальні завдання, але відрізняються від навчальних занять тим, що навчання, як правило, не носить спеціально організований характер і зовсім не обов'язково пов'язане з навчальним предметом. Досить часто заняття педагога з дитячим колективом важко віднести до якогось одного виду, оскільки в ході одного заняття більшість педагогів вирішують як навчальні, так і виховні завдання в комплексі.

Навчальне заняття, будучи обмеженим за часом процесом, являє собою модель діяльності педагога і дитячого колективу. У зв'язку з цим навчальне заняття необхідно розглядати в логіці організації діяльності, виділяючи мету, зміст, способи, результати діяльності, а також етапи їх досягнення.

Модель навчального заняття будь-якого типу можна представити у вигляді послідовності наступних етапів: організаційного, перевірного, підготовчого, основного, контрольного, підсумкового, рефлексивного, інформаційного. Підставою для виділення етапів може служити процес засвоєння знань, який будується як зміна видів діяльності учнів: сприйняття - осмислення - запам'ятовування - застосування - узагальнення - систематизація.

Педагог має право самостійно відпрацювати зручну для себе модель плану навчального заняття.

Вивчення навчального матеріалу передбачає наступні дидактичні цикли:

- вивчення нового матеріалу;
- застосування знань на практиці, формування практичних умінь;
- контроль знань.

Відповідно до цього розрізняються типи навчальних занять.

- вивчення і засвоєння нового матеріалу (лекції, пояснення, демонстрація тощо);
- закріплення і вдосконалення знань, умінь і навичок (повторення, узагальнення, вправи, вирішення завдань, лабораторні роботи тощо);
- самостійне застосування знань, умінь і навичок (самостійні роботи, семінари, дискусії, конференції, аукціони, вистави тощо).

До кожного типу навчального заняття ставляться специфічні вимоги, але існують і загальні вимоги.

Основні вимоги до сучасного заняття.

1. Постановка і комплексне рішення на занятті навчальних (освітніх), розвиваючих завдань. Створення мотивації майбутньої діяльності.

2. Організація структури занять. Застосування активних форм організації освітнього процесу в закладі позашкільної освіти.

3. Зміст заняття. Володіння педагогом змістом програм позашкільної освіти. Розвиток в учнів способів пізнавальної та практичної діяльності, особистісного розвитку, вміння і навичок навчальної праці, інтересів до заняття. Індивідуальний підхід до вихованця. Врахування психолого-педагогічних особливостей дітей тощо.

4. Технологія навчання. Прийоми, методи, засоби форми, способи діяльності на занятті.

5. Екологія заняття. Стан здоров'я дітей, настроїв їх на занятті. Ступінь навантаження. Створення педагогом ситуації успіху. Умови навчання в приміщенні, організація навчального простору тощо.

6. Психологічна культура і професіоналізм. Любов до дітей, знання їх психології. Наявність спеціальних знань з предмету, що викладається. Натхнення, фантазія, артистизм, індивідуальний почерк педагога. Проблемне викладання матеріалу, вміння ставити питання, ставлення до невірних відповідей тощо.

Основні вимоги до побудови занять в закладах позашкільної освіти:

- створення і підтримка високого рівня пізнавального інтересу і активності дітей;
- раціональне витрачання часу заняття;
- застосування різноманітних методів і засобів навчання;
- високий рівень міжособистісних відносин між педагогом і дітьми;
- практична значущість отриманих знань і умінь.

Відповідно до дидактичних завдань розглядаються основні етапи сучасного заняття.

1. Організація початку заняття, постановка освітніх, виховних, розвиваючих завдань, повідомлення теми і плану заняття.

2. Перевірка наявних у дітей знань, умінь, їх готовність до вивчення нової теми.

3. Ознайомлення з новими знаннями і вміннями.

4. Вправи на освоєння і закріплення знань, умінь, навичок за зразком, а також їх застосування в подібних ситуаціях, використання вправ творчого характеру.

5. Підведення підсумків заняття, формулювання висновків.

На початковому етапі заняття педагог створює сприятливий морально-психологічний клімат, налаштовуючи дітей на співтворчість і співдружність в процесі пізнавальної діяльності, на завершальному етапі - аналізуються всі виконані дітьми роботи і відзначаються навіть найбільші досягнення дітей.

Для багатьох педагогів проблемним є визначення цілей заняття.

Необхідно виходити з самого поняття «ціль». Ціль - це передбачуваний результат дій або діяльності людини, на здійснення якої вони спрямовані. Як правило, визначається не більше 1-2 цілей заняття. Вони повинні бути достатньо конкретними і досяжні за одне заняття. Одна з традиційних помилок педагога при формулюванні цілей занять стає абстрактність або зайва масштабність: наприклад, не може бути за одне заняття досягнута мета виховання у дітей любові до предмету, природі або формування комплексу

ЗУНов. Цілі досягають через вирішення завдань. Завдання повинні розкривати цілі, конкретизувати їх.

Планування завдань заняття.

Необхідно ставити завдання з урахуванням вікових особливостей учнів даної групи, їх навчальної підготовленості, вихованості, розвитку.

Педагог повинен вміло вибирати в залежності від віку, ступеня наявних знань у дітей, складності навчального матеріалу застосовувати різноманітний арсенал методів.

Є різноманітний арсенал методів мотивації та стимулювання пізнавального інтересу, методів навчання, контролю і корекції.

З точки зору принципу саморозвитку методи навчання характеризуються постійним зміщенням акцентів з репродуктивних на проблемно-пошукові, розвиваючі.

Різноманітності змісту і методів навчання позашкільної освіти відповідає різноманітність організаційних форм навчального процесу.

В залежності від розв'язуваних завдань у позашкільному навчальному закладі педагог працює з учнями фронтально, в малих групах, індивідуально.

Важливим моментом в підготовці заняття є розумний розподіл матеріалу на всіх етапах заняття відповідно до обраних форм організації навчальної діяльності: групової, індивідуальної і т. ін.

До заняття готується навчально-методичний комплекс: роздатковий матеріал, аудіо-, відеоматеріали тощо. Педагогу необхідно продумати методику найбільш продуктивного використання наочного матеріалу, який він використовує.

Далі визначаються індивідуальні завдання для дітей з випередженням у розвитку, обсяг і форма самостійної роботи дітей, розробляється короткий конспект заняття.

Педагог позашкільної освіти зобов'язаний виконувати всі державні санітарно-гігієнічні норми, часовий режим занять для різних вікових категорій дітей, удосконалювати у своїй педагогічній діяльності методику здоров'язбережувальних систем.

Основні принципи навчання

Організація і зміст занять в позашкільних навчальних закладах інтегрується навколо основних принципів навчання, сформульованих ще Я.А. Каменським, і, в подальшому, вдосконалених для позашкільної освіти:

- науковості (помилкових знань не може бути, можуть бути тільки неповні знання);
- природовідповідності (навчання організовується відповідно до психолого-фізіологічних особливостей учнів);
- послідовності і систематичності (лінійна логіка процесу, від часткового до загального);
- доступності (від відомого до невідомого, від легкого до важкого, засвоєння готових знань, умінь, навичок);
- свідомості і активності;
- наочності (залучення різних органів почуттів дітей до сприйняття);

- індивідуального підходу в умовах колективної роботи в закладі позашкільної освіти
- зацікавленості і мобільності (освітній процес організовується відповідно до змін інтересів дітей);
- забезпечення інформації, яка відбирається.

Структура різних типів занять

Тип заняття	Основні елементи структури заняття
Комбіноване заняття	<p>Організаційна частина</p> <p>4.1. Перевірка знань раніше вивченого матеріалу і виконання домашнього завдання.</p> <p>4.2. Викладення нового матеріалу.</p> <p>4.3. Первинне закріплення нових знань, застосування їх на практиці.</p>
Заняття повідомлення і засвоєння нових знань	<p>Організаційна частина</p> <ul style="list-style-type: none"> • Виклад нового матеріалу та закріплення його.
Заняття повторення і узагальнення отриманих знань	<p>Організаційна частина</p> <ul style="list-style-type: none"> • Постановка проблем і видача завдань. • Виконання учнями завдань і вирішення завдань. • Аналіз відповідей і оцінка результатів роботи, виправлення помилок. • Підбиття підсумків.
Заняття закріплення знань, вироблення умінь і навичок	<p>Організаційна частина</p> <ul style="list-style-type: none"> • Визначення та роз'яснення цілей заняття. • Відтворення учнями знань, пов'язаних зі змістом майбутньої роботи. • Повідомлення змісту завдання, інструктаж щодо його виконання. • Самостійна робота учнів під керівництвом педагога. • Узагальнення та оцінка виконаної роботи.
Заняття застосування знань, умінь і навичок	<p>Організаційна частина</p> <ul style="list-style-type: none"> • Визначення та роз'яснення цілей заняття. • Встановлення зв'язку з раніше вивченим матеріалом. • Інструктаж щодо виконанню роботи. • Самостійна робота учнів, оцінка її результатів.

Методи організації заняття:

- репродуктивний;
- словесні методи навчання: лекція, пояснення, розповідь, читання, бесіда, діалог, консультація;
- методи практичної роботи;
- метод спостереження: запис спостережень, замальовка, малюнки, запис звуків, голосів, сигналів, фото-, відеозйомка, проведення замірів;
- дослідницькі методи: проведення дослідів, лабораторні заняття, експерименти, дослідницька робота на ділянці;
- методи проблемного навчання: евристична бесіда (постановка проблемних питань; пояснення основних понять, визначень, термінів); створення проблемних ситуацій (постановка проблемного питання; самостійна постановка, формулювання і вирішення проблеми учнями: пошук і відбір аргументів, фактів, доказів) т. ін.;
- проектно-конструкторські методи: створення творів декоративно-прикладного мистецтва; проектування (планування) діяльності, конкретних справ;
- ігровий метод. Ігри: дидактичні, розвиваючі, пізнавальні, рухливі, народні, комп'ютерні, на розвиток уваги, пам'яті, окоміру, уяви; гра-конкурс, гра-подорож, рольова гра, ділова гра;
- наочний метод навчання: картини, малюнки, плакати, фотографії; таблиці, схеми, креслення, графіки; демонстраційні матеріали;
- використання на заняттях засобів мистецтва, активних форм пізнавальної діяльності, психологічних і соціологічних методів і прийомів.

Психологічні та соціологічні методи і прийоми, які використовуються при проведенні занять:

- анкетування: розробка, проведення та аналіз анкети, інтерв'ювання;
- психологічні тести;
- створення і рішення різних ситуацій (психологія спілкування, соціальне оточення);
- психологічний театр.

Загальні вимоги до написання плану-конспекту заняття

Вимоги загального характеру, що пред'являються до конспекту заняття, в якому повинні бути відображені:

- цілі, завдання, методи і прийоми виховання дитини в межах теми заняття;
- навчальні цілі та завдання, що розширюють тему базової програми;
- зразки завдань, питань, виробів, наочного матеріалу;
- основні види діяльності учасників заняття;
- структура заняття і обґрунтування послідовності його етапів;
- зміст діяльності педагога, дітей на кожному етапі заняття;
- мотивація діяльності дітей на кожному етапі заняття;
- форми і способи взаємодії з дітьми, спілкування;
- діагностика (визначення) початкового рівня знань дітей, що розвиваються в ході заняття;
- прийоми управління увагою, активізація дітей;

- типові труднощі дітей, причини і необхідні дії педагога для їх ліквідації;
- зразки коригувальних вправ;
- прийоми роботи з допоміжною літературою, посібниками, додатковим матеріалом;
- діагностика результатів заняття, підбиття підсумків.

Традиційні і нетрадиційні форми організації навчальної діяльності учнів

Традиційні заняття	Нетрадиційні заняття
<p>Лекція Усний виклад будь-якої теми, що розвиває розумову діяльність учнів.</p>	<p>Презентація предмета, явища, події. Опис, розкриття ролі предмета, соціального призначення в житті людини, участь у соціальних відносинах.</p>
<p>Семинар Форма групових занять у вигляді обговорення підготовлених повідомлень і доповідей під керівництвом педагога.</p>	<p>Соціадрама Сюжетно-рольова гра, зумовлена позицією головних героїв; ситуація вибору, від якої залежать хід життя і соціально-психологічних відносин, усвідомлення себе в структурі суспільних відносин.</p>
<p>Дискусія Всебічне публічне обговорення, розгляд спірного питання, складної проблеми - розширює знання шляхом обміну інформацією, розвиває навички критичного судження і відстоювання своєї точки зору.</p>	<p>Захист дослідницького проекту Здатність проектувати зміни дійсності в ім'я поліпшення життя, співставлення особистих інтересів з громадськими, пропозиція нових ідей для вирішення життєвих проблем.</p>
<p>Конференція Збори, нарада представників різних установ, гуртків тощо для обговорення і вирішення будь-яких спільних питань.</p>	<p>Філософський стіл Коллективна робота яка має на меті пошук соціального значення і особистісного сенсу певного явища життя - «Свобода і обов'язок», «Людина природа» і т.ін.</p>
<p>Екскурсія Коллективний похід або поїздка з метою огляду, ознайомлення з будь-якої пам'яткою.</p>	<p>Воркшоп Коллективний навчальний захід, учасники якого самостійно отримують нові знання і навички в процесі динамічної групової роботи. Висока інтенсивність групової взаємодії, активність і самостійність учасників, життєвий досвід і особисте переживання.</p>
<p>Туристичний похід</p>	<p>Квест</p>

<p>Пересування групи людей з певною метою.</p>	<p>Спеціальним чином організований вид дослідницької діяльності, для виконання якої учні здійснюють пошук інформації за вказаними адресами, що включає і пошук цих адрес чи інших об'єктів, людей, завдань тощо. Освітній квест - проблема, яка реалізує освітні завдання, що відрізняється від навчальної проблеми елементами сюжету, рольової гри, пов'язана з пошуком і виявленням місць, об'єктів, людей, інформації, для вирішення якої використовуються ресурси будь-якої території або інформаційні ресурси.</p>
<p style="text-align: center;">Навчальна гра</p> <p>Заняття, яке має певні правила і служить для пізнання нового, відпочинку і задоволення.</p>	<p style="text-align: center;">STEM-освіта</p> <p>Система освіти, яка стимулює оволодіння знаннями та навичками технологічних, наукових напрямлень. Освіта, яка спрямована на підтримку творчості та інноваційних навичок.</p>
<p style="text-align: center;">Відзначення свят, збори тощо</p> <p>Організаційно-масові заходи, проводиться відповідно до планів виховної та дозвілдової діяльності.</p>	<p style="text-align: center;">Психологічне заняття</p> <p>Проведення уроків психологічної культури особистості дозволяє педагогам позашкільної освіти надавати своєчасну кваліфіковану допомогу учням у вирішенні їхніх вікових завдань.</p>

В основі різноманітних форм навчальних занять є загальні характеристики:

- кожне навчальне заняття має на меті, конкретний зміст, певні методи організації навчально-педагогічної діяльності;
- будь-який навчальний заняття має певну структуру, тобто складається з окремих взаємопов'язаних етапів;
- побудова навчального заняття здійснюється за певною логікою, залежної від його мети і типу.

Директор НЕНЦ
доктор педагогічних наук,
професор

В. В. Вербицький